

УДК 364.01

DOI <https://doi.org/10.32782/apv/2022.6.15>

Тамара РОМЕНСЬКА

кандидат педагогічних наук, завідувач навчальної частини, Служба соціальної реабілітації (абілітації) Державної реабілітаційної установи «Центр комплексної реабілітації для дітей з інвалідністю «Мрія», вул. Декабристів, 4А, м. Миколаїв, Україна, 54001

ORCID: 0000-0002-0135-7373

Бібліографічний опис статті: Роменська, Т. (2022). Соціокультурна реабілітація дітей з інвалідністю в умовах війни. *Acta Paedagogica Volyniensis*, 6, 96–101, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2022.6.15>

СОЦІОКУЛЬТУРНА РЕАБІЛІТАЦІЯ ДІТЕЙ З ІНВАЛІДНІСТЮ В УМОВАХ ВІЙНИ

У статті висвітлено ключові аспекти соціокультурної реабілітації дітей з інвалідністю в умовах війни з позиції практичного аспекту. Виявлено, що війна чинить суттєвий вплив на емоційний, психологічний та фізичний стан дітей з інвалідністю. Встановлено, що за таких обставин діти з інвалідністю піддаються більшому ризику, коли їхні громади зазнають нападів, не лише через свій молодий вік, але й через свою інвалідність. З'ясовано, що важливим заходом у реабілітуванні дітей з інвалідністю від наслідків війни є соціокультурна реабілітація. Виявлено, що практичне застосування методів соціокультурної реабілітації (підтримка дітей з множинними вадами розвитку за допомогою онлайн-проектів, допомога волонтерів, центрів комплексної реабілітації, громадських організацій, арт-терапія, казкотерапія, удосконалення системи бібліотечного обслуговування, участь у фестивалях, майстер класах, спортивних іграх, театральні виставки, кінопроекти тощо) допомагає оптимізувати умови життя дітей з інвалідністю, максимально повно використати та розвинути їх потенціал щодо адаптації до нових реалій та подолання різноманітних соціальних проблем. Встановлено, що соціальна та культурна діяльність дозволяє дітям з інвалідністю брати активну участь у культурній сфері та культурному житті. Виявлено, що важливою складовою соціалізації дітей з інвалідністю є реабілітація в спеціалізованих закладах. Важливу роль у функціонуванні реабілітаційних центрів для дітей з інвалідністю у воєнний час відіграють благодійні фонди, волонтери та міжнародні організації, які надають фінансову допомогу. Використовуючи казкотерапію як одну із форм соціокультурної реабілітації дітей з інвалідністю, розширюється діапазон психологічних ресурсів у таких дітей і вони стають сильнішими проти травматичного досвіду. Визначено, що сьогодні, в умовах війни, центрами комплексної реабілітації для дітей з інвалідністю організуються розваги, лялькові вистави та свята, адже ці культурні заходи покращують емоційний стан і позитивно впливають на психічний стан дитини з інвалідністю.

Ключові слова: компетентнісний підхід, комунікативна компетентність, мова навчання, методи, прийоми, критерії.

Tamara ROMENSKA

Candidate of Pedagogical Sciences, Chief of Social Rehabilitation Room of Educational and Methodological, Service Social Rehabilitation (Abilitation) Service of MRİIA Complex Rehabilitation Centre for Handicapped Children State Rehabilitation Institution, Dekabristiv str., 4A, Mykolaiv, Ukraine, 54001

ORCID: 0000-0002-0135-7373

To cite this article: Romenska, T. (2022). Sotsiokulturna reabilitatsiia ditei z invalidnistiu v umovakh viiny [Socio-cultural rehabilitation of children with disabilities in war conditions]. *Acta Paedagogica Volyniensis*, 6, 96–101, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2022.6.15>

SOCIO-CULTURAL REHABILITATION OF CHILDREN WITH DISABILITIES IN WAR CONDITIONS

The article highlights the key aspects of socio-cultural rehabilitation of children with disabilities in wartime from a practical perspective. It was found that the war has a significant impact on the emotional, psychological and physical condition of children with disabilities. In these circumstances, children with disabilities have been found to be at greater risk when their communities are attacked, not only because of their young age, but also because of their disability.

It was found that an important measure in the rehabilitation of children with disabilities from the consequences of war is socio-cultural rehabilitation. It was found that the practical application of socio-cultural rehabilitation methods (supporting children with multiple developmental disabilities with the help of online projects, help of volunteers, comprehensive rehabilitation centers, public organizations, art therapy, fairy-tale therapy, improvement of the library service system, participation in festivals, master classes, sports games, theatrical exhibitions, film projects, etc.) helps to optimize the living conditions of children with disabilities, to use and develop their potential to adapt to new realities and overcome various social problems as fully as possible. It has been established that social and cultural activities allow children with disabilities to take an active part in the cultural sphere and cultural life. It was revealed that an important component of the socialization of children with disabilities is rehabilitation in specialized institutions. An important role in the functioning of rehabilitation centers for children with disabilities in wartime is played by charitable foundations, volunteers and international organizations that provide financial assistance. Using fairy-tale therapy as one of the forms of socio-cultural rehabilitation of children with disabilities, the range of psychological resources of such children expands and they become stronger against traumatic experiences. It was determined that today, in the conditions of war, centers of complex rehabilitation for children with disabilities organize entertainment, puppet shows and holidays, because these cultural events improve the emotional state and have a positive effect on the mental state of a child with disabilities.

Key words: competence formation approach, communicative competence, the language of learning, methods, techniques, criteria.

Постановка проблеми. Проблема соціокультурної реабілітації дітей з інвалідністю в умовах повномасштабної війни в Україні стає все більш актуальною. Через численні загрози життю та значний стрес спостерігаються різні психічні, неврологічні та фізичні розлади, такі як розлади сну, уваги, пам'яті, підвищена соматична захворюваність, емоційне вигорання тощо. Зауважимо, що такі розлади особливо виражені у дітей з інвалідністю, оскільки через несформовану стійкість до стресу та відсутність досвіду ця категорія стає найбільш безпорадною в різноманітних екстремальних ситуаціях, зокрема в умовах війни.

З огляду на те, досить актуальною є проблема соціокультурної реабілітації дітей з інвалідністю в умовах війни. Внаслідок цього виникає протиріччя між необхідністю подолання соціальної ізоляції дітей з інвалідністю та відсутністю відповідних соціокультурних умов, необхідних для їх повноцінного розвитку. Йдеться насамперед про створення концепції соціокультурного розвитку дітей з інвалідністю, яка сприятиме ефективній соціокультурній інтеграції дітей з інвалідністю у суспільство, зокрема зараз, коли тривають воєнні дії, а соціокультурна реабілітація дітей з інвалідністю відбувається не на належному рівні.

Аналіз останніх досліджень. Проблема-тичні аспекти роботи з дітьми з інвалідністю вивчають Т. Алексеєнко, О. Безпалько, Д. Бібік, Т. Вебер, В. Виноградов, М. Войтович, Л. Волкова, Л. Гончар, І. Григоренко, Л. Гридковець, Л. Гриценко, О. Караман, Н. Квітка, Т. Комар, В. Кочубей, О. Кравченко, Ю. Кузьміна, Т. Куниця, Г. Лещук, Н. Носкова, Н. Савельєва,

С. Харченко, Л. Царенко, І. Цукерман, М. Чайковський, Л. Шипіціната та інші.

Проте проблема соціокультурної реабілітації дітей з інвалідністю в умовах війни з позиції практичного аспекту є до кінця не досліджена.

Мета статті полягає у висвітленні ключових аспектів соціокультурної реабілітації дітей з інвалідністю в умовах війни з позиції практичного аспекту.

Виклад основного матеріалу. Під час збройних конфліктів і криз діти з інвалідністю стикаються з серйозними загрозами своєму життю та безпеці, включно з тими, що пов'язані з їх нездатністю втекти від нападів, ризиком бути покинутими, відсутністю доступу до допоміжних пристроїв, відсутністю доступу до основних послуг і відмовою в освіті. З огляду на те, діти з інвалідністю стикаються з численними пережесними формами порушень прав людини через їх інвалідність і вік.

Війна впливає на дітей з інвалідністю різними способами. Саме їх життя та тілесна цілісність знаходяться під загрозою; їхні переживання формуються постійним страхом і жахом; їхні прихильності часто порушуються через втрату членів сім'ї та іншого захисту дорослих; вони можуть втратити роки навчання, бути переміщеними без безпечного місця, відчувати голод, втратити доступ до медичної допомоги чи належної гігієни та турбуватися про подальші втрати та порушення свого життя. Все це може призвести до довготривалих наслідків для психічного здоров'я. Коли діти з інвалідністю не можуть отримати доступ до медичної допомоги, реабілітації та програм раннього втручання, їхній стан може

стати більш складним або вони можуть отримати додаткові вади.

У контексті висвітлення практичних аспектів соціокультурної реабілітації дітей з інвалідністю, доцільно насамперед розкрити сутність поняття «соціокультурна реабілітація дітей з інвалідністю».

Так, соціокультурна реабілітація дітей з інвалідністю – це комплекс заходів, який включає створення культурних механізмів, спрямованих на повернення, психологічних механізмів, що сприяють постійному внутрішньому зростанню, розвитку та загальному відновленню культурного статусу дітей з інвалідністю як особистостей. Беручи участь у культурі, діти з інвалідністю стають частиною культурної спільноти. Загалом соціокультурна реабілітація дітей з інвалідністю є важливою складовою реабілітаційних заходів, оскільки задовольняє потреби дітей з інвалідністю в інформації, соціокультурних послугах, творчості в доступних формах. Соціокультурна діяльність виступає як основний фактор соціалізації, який залучає дітей з інвалідністю до спілкування, коригує поведінку, відновлює самооцінку (Чернишенко, 2013).

Практичне застосування методів соціокультурної реабілітації допомагає оптимізувати умови життя дітей з інвалідністю, максимально повно використати та розвинути їх потенціал щодо адаптації до нових реалій та подолання різноманітних соціальних проблем. Соціальна та культурна діяльність дозволяє дітям з інвалідністю брати активну участь у культурній сфері та культурному житті. Важливою складовою соціалізації дітей з інвалідністю є реабілітація в спеціалізованих закладах. Також важливу роль у функціонуванні реабілітаційних центрів для дітей з інвалідністю у воєнний час відіграють благодійні фонди, волонтери та міжнародні організації, які надають фінансову допомогу.

Враховуючи умови, які створила війна, часто недоцільно пояснювати дітям з інвалідністю, чому їм потрібно сховатися або йти з дому кудись. Діти з комплексними вадами розвитку погано переносять відсутність звичного режиму. Майже всі діти з інвалідністю сьогодні мають емоційні, фізичні та інтелектуальні вади. З метою покращення емоційного, фізичного стану таких дітей ГО «Бачити серцем» розро-

била онлайн-проект підтримки дітей з множинними вадами розвитку, щоб підтримати їх та їхні родини, які самі стикаються з труднощами. Ця діяльність передбачає онлайн-підтримку сімей, які виховують дітей з інвалідністю в умовах воєнного стану. Вони допомагають адаптуватися в новій країні чи місті, налагодити емоційний стан і адаптуватися до нових умов життя. ГО «Бачити серцем» щотижня проводить сімейні зустрічі та організовує онлайн-підтримку для вчителів, які проводять уроки та заходи для дітей з інвалідністю (Соціальний проект «Обіми батьків – те, що стоїть зараз між дитиною і війною». Як змінюється життя підлітків в Україні, 2022).

Велику роль у соціокультурній реабілітації дітей з інвалідністю відіграють волонтери. Волонтери допомагають дітям з інвалідністю інтегруватися в суспільство, розробляючи та реалізуючи різні проекти. Наприклад, варто відзначити розроблений волонтерами проект «Можливості без меж». Основна мета цього проекту полягає в інтеграції дітей з інвалідністю у суспільство, розширенні кола спілкування, залученні їх до творчої діяльності та участі у майстер-класах. Програму цього проекту реалізують у межах школи «Формула Стійкості» Українського католицького університету за фінансової підтримки ЮНІСЕФ та Уряду Кореї. Для зміцнення довіри між учасниками волонтери, пройшовши попередньо психологічну підготовку, щоб краще спілкуватися з дітьми з інвалідністю, проводять майстер-класи («Ми всі рівні. Хочу, щоб діти з інвалідністю це також відчували», 2022).

Не менш важливою формою соціокультурної реабілітації дітей з інвалідністю в умовах війни є арт-терапія. Арт-терапія дозволяє проникнути в підсвідомість, обійти «цензуру» (захисний механізм) і виразити та прожити свої емоції, не висловлюючи їх. При цьому, ризик повторної травматизації практично дорівнює нулю. Своєчасна кризова психологічна допомога за допомогою арт-терапії може дуже ефективно запобігти розвитку ПТСР (посттравматичного синдрому). Спогади про травми в основному базуються на образах (Як малювання та казки зцілюють травму війни? Рішення від кризових психологів, 2022). Сьогодні багато психологів та волонтерів центрів комплексної реабілітації дітей з інвалідністю активно застосовують

арт-терапію для відновлення емоційного, фізичного та психологічного стану дітей з інвалідністю від травм, які завдала війна.

Казкотерапія – це ще одна форма соціокультурної реабілітації дітей з інвалідністю. Народні казки – це синергія історичного досвіду про те, як людство виживає в цьому світі. Так само працює авторська казка, створена дитиною з інвалідністю. Як би не розгорталася історія на початку, важливо, щоб фінал був позитивним. Батькам важливо пам'ятати, що творцем історії є сама дитина. Дорослі допомагають, задають питання. «Що б ти хотів (хотіла) змінити на малюнку, щоб він тобі сподобався?» Або (якщо на малюнку немає помічника і дитина не може придумати помічника): «Давайте разом пофантазуємо, хто або що б це могло бути». Таким чином, розум шукає відповіді, тому що він прагне зцілення. Коли дитина створює казку і розповідає її вголос, вона ідентифікує головного героя (навіть якщо це казкова тварина чи природне явище), сильні та інші позитивні якості цього героя. У результаті розширюється діапазон її психологічних ресурсів і вона стає сильнішою проти травматичного досвіду (Як малювання та казки зцілюють травму війни? Рішення від кризових психологів, 2022).

Велике значення у соціокультурній реабілітації дітей з інвалідністю відіграють центри комплексної реабілітації. Так, Державна реабілітаційна установа «Центр комплексної реабілітації дітей з інвалідністю «Мрія»» створила новорічний настрій для дітей з інвалідністю Миколаївського району, що дуже важливо особливо зараз, коли тривають воєнні дії. Центр «Мрія» надає освітні та медичні послуги з спрямуванням на дітей з психічними та ментальними розладами, дитячим церебральним паралічем та ін. Зустріч новорічних гостей у важкий для таких дітей час має сильний психотерапевтичний ефект, дає можливість поспілкуватися та подарувати позитивні емоції. За підтримки ЮНІСЕФ підопічні центру отримали подарунки. На знак подяки діти читали вірші (Новорічний настрій для дітей з інвалідністю на Миколаївщині, 2022).

Не менш визначальну роль у соціокультурній реабілітації дітей з інвалідністю в умовах війни відіграє робота бібліотек на принципах сучасної системи бібліотечного обслуговування. Якщо раніше діти з інвалідністю отри-

мували бібліотечні послуги в основному в спеціалізованих бібліотеках, то зараз вони визнаються своєрідним виключенням. Натомість нинішні бібліотеки надають послуги та матеріали у доступній формі тим, хто з певних причин не може ними скористатися. З огляду на те, передбачається створити максимально комфортне середовище для особливих читачів та створити умови для рівного та вільного доступу до інформації для всіх громадян, а особливо дітей з інвалідністю (Робота бібліотек на допомогу користувачам з обмеженими фізичними можливостями, 2022).

Варто відзначити, що важливу роль у соціокультурній реабілітації дітей з інвалідністю відіграла участь у фестивалі «Повір у себе», який пройшов на базі Київського міського центру соціальних служб. Фестиваль має 4 творчі напрями: «Сценічні жанри», «Прикладне мистецтво», «Сучасні технології», «Літературна творчість». Цей фестиваль – це унікальний захід, який допомагає сформувати правильну громадську думку про дітей з інвалідністю. Цього року учасники фестивалю мали право подати по одній фігурі/витворі для кожної номінації фестивалю – «Вокально-хорова», «Хореографія», «Інструментальна», «Виконавче мистецтво», «Образотворче мистецтво», «Декоративно-ужиткове мистецтво», «Нерукотворне мистецтво», «Аудіовізуальне мистецтво», «Модерація», «Комп'ютерна графіка та дизайн» і «Авторська поезія та проза». Максимально можлива кількість заявок від одного учасника становила 11 робіт – кожна в окремій номінації (Фестиваль «Повіримо у себе», 2022).

Майстер-класи, спортивні ігри, кінопроекти, театральні вистави, бесіди з психологами, вивчення англійської мови – це також сучасні форми соціокультурної реабілітації дітей з інвалідністю, які особливо зараз активно застосовуються волонтерами, реабілітологами, психологами для покращення емоційного, психологічного та фізичного стану дітей з інвалідністю. Сьогодні, в умовах війни, центрами комплексної реабілітації для дітей з інвалідністю організуються розваги, лялькові вистави та свята. Ці культурні заходи покращують емоційний стан і позитивно впливають на психічний стан дитини з інвалідністю.

Разом з тим, для соціокультурної реабілітації дітей з інвалідністю ГО «Творчість. Ініціатива.

Енергія.» реалізує соціокультурний проєкт під назвою «Ділись добром», завданням якого є психологічна підтримка та реабілітація дітей-переселенців, а дітей з інвалідністю зокрема, адаптація їх до умов життя на нових територіях. Ця організація організовує різноманітні творчі заходи, де діти мають змогу познайомитися, разом активно зайнятися цікавими справами, ділитися емоціями та ласувати чимось смачненьким (Громадська організація «Творчість. Ініціатива. Енергія.», 2022).

На сучасному етапі розвитку системи безперервної спеціальної освіти відбувається принципове переосмислення парадигми навчання та виховання дитини з інвалідністю, оновлення змісту, форм і методів навчання, спрямованих на формування особистості такої дитини, як суб'єкта виховного процесу, створення сприятливих умов для її фізичного, психічного, духовного, правового та соціального захисту.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, виявлено, що війна

чинить суттєвий вплив на емоційний, психологічний та фізичний стан дітей з інвалідністю. Вони піддаються більшому ризику, коли їхні громади зазнають нападів, не лише через свій молодий вік, але й через свою інвалідність. Важливим заходом у реабілітуванні дітей з інвалідністю від наслідків війни є соціокультурна реабілітація. Встановлено, що практичне застосування методів соціокультурної реабілітації (підтримка дітей з множинними вадами розвитку за допомогою онлайн-проєктів, допомога волонтерів, центрів комплексної реабілітації, громадських організацій, арт-терапія, казкотерапія, удосконалення системи бібліотечного обслуговування, участь у фестивалях, майстер класах, спортивних іграх, театральні виставки, кінопроєкти тощо) допомагає оптимізувати умови життя дітей з інвалідністю, максимально повно використати та розвинути їх потенціал щодо адаптації до нових реалій та подолання різноманітних соціальних проблем.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Громадська організація «Творчість. Ініціатива. Енергія.». URL: <https://priyutivka-community.gov.ua/go-tvorchist-iniciativa-energiya-11-15-16-26-08-2022/>
2. Ми всі рівні. Хочу, щоб діти з інвалідністю це також відчували. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/stories/possibilities-with-no-limits>
3. Новорічний настрій для дітей з інвалідністю на Миколаївщині. URL: <https://www.ispf.gov.ua/news/novorichnij-nastrij221230>
4. Робота бібліотек на допомогу користувачам з обмеженими фізичними можливостями. Випуск 1. URL: <https://zounb.zp.ua/resource/zaporizkyy-kray/zaporizhzhya-bibliotechne/fahova-osvita/roboata-bibliotek-na-dopomogu-koristuvacham-z-obmezhenimi-fizichnimi-mozhlivostyami-vipusk-1>
5. Соціальний проєкт «Обіми батьків – те, що стоїть зараз між дитиною і війною». Як змінюється життя підлітків в Україні. URL: <https://www.the-village.com.ua/village/city/social-project/326345-unicef-dorosli>
6. Фестиваль «Повіримо у себе». URL: 7. Чернишенко О. І. Соціально-культурна реабілітація молодих інвалідів, зарубіжний досвід. *Науковий вісник Кременецького обласного гуманітарно-педагогічного інституту ім. Тараса Шевченка*. Серія: Педагогіка. 2013. № 1. С. 171–178.
8. Як малювання та казки зцілюють травму війни? Рішення від кризових психологів. URL: <https://rubryka.com/article/painting-and-fairytales-during-war/>

REFERENCES:

1. Ghromadsjka orghanizacija «Tvorchistj. Iniciatyva. Energhija.» [Public organization "Creativity. Initiative. Energy."]. URL: <https://priyutivka-community.gov.ua/go-tvorchist-iniciativa-energiya-11-15-16-26-08-2022/> (in Ukrainian)
2. My vsi rivni. Khochu, shhob dity z invalidnistju ce takozh vidchuvaly [We are all equal. I want children with disabilities to feel this too]. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/stories/possibilities-with-no-limits> (in Ukrainian)
3. Novorichnyj nastrij dlja ditej z invalidnistju na Mykolajivshhyni [New Year's spirit for children with disabilities in the Mykolaiv region]. URL: <https://www.ispf.gov.ua/news/novorichnij-nastrij221230> (in Ukrainian)
4. Robota bibliotek na dopomoghu korystuvacham z obmezhenymy fizychnymy mozhlyvostjamy. Vypusk 1 [Work of libraries to help users with physical disabilities. Issue 1]. URL: <https://zounb.zp.ua/resource/zaporizkyy-kray/zaporizhzhya-bibliotechne/fahova-osvita/roboata-bibliotek-na-dopomogu-koristuvacham-z-obmezhenimi-fizichnimi-mozhlivostyami-vipusk-1> (in Ukrainian)

5. Socialnyj proekt «Obimy batjkiv – te, shho stojitj zaraz mizh dytynoju i vijnoju». Jak zminjujetsja zhyttja pidlitkiv v Ukrajinі [Social project "Parents' hugs - what stands now between a child and war."]. URL: <https://www.the-village.com.ua/village/city/social-project/326345-unicef-dorosli> (in Ukrainian)

6. Festyvalj «Povirymo u sebe» ["Believe in ourselves" festival]. URL: <https://ssm.kiev.ua/фестиваль-повіримо-у-себе/> (in Ukrainian)

7. Chernyshenko O. I. (2013). Socialjno-kulturna rehabilitacija molodykh invalidiv, zarubizhnyj dosvid [Social and cultural rehabilitation of young disabled people, foreign experience]. Naukovyj visnyk Kremenecjkogho oblasnogho ghumanitarno-pedagoghichnogho instytutu im. Tarasa Shevchenka. Serija: Pedagoghika – Scientific Bulletin of the Kremenets Regional Humanitarian and Pedagogical Institute named after Taras Shevchenko. Series: Pedagogy, 1, 171–178 (in Ukrainian)

8. Jak maljuvannja ta kazky zciljujutj travmu vijny? Rishennja vid kryzovykh psykhologhiv [How do drawings and fairy tales heal the trauma of war? Solutions from crisis psychologists]. URL: <https://rubryka.com/article/painting-and-fairytales-during-war/> (in Ukrainian)